

Julia Włodarczyk

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach,

 <https://orcid.org/0000-0001-5689-454X> julia.wlodarczyk@ue.katowice.pl

Recenzja książki Johna Komlosa *Foundations of Real-World Economics. What Every Economics Student Needs to Know*. Wyd. 3, Routledge, New York 2023, ss. 420

Book Review: John Komlos: *Foundations of Real-World Economics. What Every Economics Student Needs to Know*. 3rd edition, Routledge, New York 2023, pp. 420

Słowa kluczowe: recenzja.

Keywords: Review.

JEL: A10, A20

Ostatnio ukazało się wiele publikacji krytycznych wobec głównego nurtu ekonomii. Jedną z nich jest *Foundations of Real-World Economics. What Every Economics Student Needs to Know* autorstwa Johna Komlosa, który krytykuje ekonomię głównego nurtu jako anachroniczną, niezdolną do postawienia trafnych prognoz oraz winną rosnącej popularności neoliberalizmu, prowadzącego do wielu dysfunkcji systemu społeczno-politycznego.

Komlos jest orędownikiem ekonomii humanistycznej oraz kapitalizmu z ludzką twarzą, rozumianego jako hybryda modelu nordyckiego i społecznej gospodarki rynkowej: „**ekonomia humanistyczna** nie jest oksymoronem. Oznacza, że możliwy jest bardziej sprawiedliwy kapitalizm, zakorzeniony w prawdziwie demokratycznym społeczeństwie, umożliwiającym ludziom [...] życie, w którym jest mniej niepokoju, mniej konfliktów, mniej nierówności, mniej poczucia zagrożenia, mniej manipulacji, mniej bólu, mniej ubóstwa, mniej stresu, mniej niepewności [...] i mniej strachu, że życie wymknie się spod kontroli podczas następnej recesji. Ten *kapitalizm z ludzką twarzą* [...] wpłynąłby pozytywnie na wyniki edukacyjne, zdrowie populacji, satysfakcję intelektualną, zwiększyłby ilość wolnego czasu, [...] wzajemny szacunek, poprawiłby stosunki społeczne i ułatwiłby prowadzenie moralnego życia” (s. 4). Zdaniem autora nie jest to wizja utopijna, tylko nawiązanie do sukcesu niektórych krajów europejskich, a ekonomia humanistyczna powinna stać się nowym paradygmatem organizującym myśl ekonomiczną (s. 4, por. tabela 1).

Licencje Creative Commons 4.0

Tabela 1.

Różnice między ekonomią humanistyczną i ekonomią głównego nurtu

Źródła różnic	Ekonomia humanistyczna	Ekonomia głównego nurtu
punkt wyjścia	dowody empiryczne	aksjomaty
zakres analiz	dzieci i dorośli	dorośli
logika wnioskowania	indukcyjna	dedukcyjna
dyscypliny siostrzane	uwzględnione	nieuwzględnione
podejście do psychologii ludzkiej	behawioralne	racjonalne
zastosowanie matematyki	niewielkie	szerokie
rynki	sprawiedliwe	wolne
rola państwa	istotna	jak najmniej
ból/stres	minimalizowany	nieuwzględniany
funkcja użyteczności	współzależna	niezależna
cel gospodarowania	jakość życia	konsumpcja
rozkład dochodu	istotny	nieistotny
podstawowe potrzeby	nadrzędne	pomijane
dochód relatywny	istotny	pomijany
szanse	<i>de facto</i>	<i>de iure</i>
siła ekonomiczna	istotna	pomijana
gatunek	<i>homo sapiens</i>	<i>homo oeconomicus</i>

Źródło: Komlos (2023, s. 4).

Zestawienie zawarte w tabeli 1 jest dość uproszczone, ale ułatwia podjęcie dyskusji z autorem. Niewątpliwie obszar zainteresowań ekonomii humanistycznej jest szerszy niż ekonomii głównego nurtu (Komlos postuluje łączną analizę procesów ekonomicznych, społecznych i politycznych).

Jednym z kluczowych wątków recenzowanej książki jest **niedoskonałość rynków** związana z ograniczoną racjonalnością, niedoskonałą informacją, asymetrią sił rynkowych, konsumpcją ostentacyjną, zachowaniami oportunistycznymi i dyskryminacją (s. 32–33). Autor zauważa, że rynki są warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym dla stworzenia gospodarki sprzyjającej samorealizacji społeczeństwa. Ich konstrukcja, w której zwycięzca bierze wszystko, rodzi nierówności, niestabilność społeczną i polityczną (s. 352). Rynki są instytucjami, więc powinny podlegać kontroli (s. 34).

Dysfunkcjonalność rynków sprawia, że **rzadkość** jest sztucznie wykreowana i uwarunkowana kulturowo, a twierdzenie o wszechobecności rzadkości w rozwiniętej części świata stanowi nadużycie. Większość społeczeństwa ma zaspokojone

podstawowe potrzeby. Problemem nie jest rzadkość, ale rozkład dochodu (s. 44). Komlos krytykuje także pomijanie potrzeb podstawowych, ponieważ prowadzi to do tolerancji deprywacji i problemów zdrowotnych wśród najuboższych, podczas gdy elity wydają olbrzymie sumy na konsumpcję ostentacyjną (s. 52).

Refleksje nad kreowaniem potrzeb prowadzą autora do wniosku, że **preferencje są endogeniczne**, powstają w systemie ekonomicznym (s. 44–45). Ludzie asymilują konstrukty kulturowe poprzez proces socjalizacji. Od dziecka, pod presją społeczną, uczą się imitować preferencje i wzorce konsumpcyjne zaprojektowane przez sektor prywatny. A w społeczeństwie konsumpcyjnym dzieci nie uczą się przezorności, ale ulegania natychmiastowej gratyfikacji (s. 46). Tym samym upada mit suwerenności konsumenta.

Autor podkreśla **anachroniczność konwencjonalnego założenia o maksymalizacji użyteczności**, niemożliwej do realizacji w warunkach niedoskonałej informacji, niepewności oraz złożoności otaczającego nas świata (s. 65–66) i odsyła czytelników do koncepcji wypracowanych na gruncie ekonomii behawioralnej (np. teorii perspektywy).

Komlos krytykuje teorię neoklasyczną za pomijanie interakcji między konsumentami mimo istnienia silnych preferencji odnoszących się do innych, sprawiających, że **użyteczność jest kategorią współzależną**. Konsumenci naśladują zwyczaje zakupowe swoich znajomych i influencerów. Ostentacyjna demonstracja statusu społecznego przez dobra luksusowe i pozycyjne jest źródłem istotnych efektów zewnętrznych pomijanych przez ekonomię głównego nurtu (s. 87). Próba dorównania innym prowadzi do stresu, przepracowania oraz akumulacji długów, a nie samorealizacji. Autor proponuje więc regulacje wspierające bezpieczeństwo, oszczędzanie, zdrowie i wypoczynek oraz opodatkowanie dóbr luksusowych (s. 88–89).

Komlos zwraca uwagę na duże i rosnące dysproporcje wynagrodzeń, np. między najlepszymi sportowcami a nauczycielami (s. 144) i wiąże je z rentą ekonomiczną (Mihályi i Szelényi, 2019; Włodarczyk, 2024) oraz przywilejami, a nie zasługami. Konkluduje, że znaczące nierówności ekonomiczne nie mają podstaw moralnych (s. 150).

Autor porusza także wątek zmian klimatycznych, sugerując zazielenienie gospodarki – odejście od paliw kopalnych oraz od kapitalistycznej mantry wzrostu gospodarczego przynajmniej w krajach rozwiniętych (s. 224). A za główne zagrożenie dla ludzkości uznaje globalne ocieplenie (s. 359).

Zwraca również uwagę na ekonomię feministyczną. Zauważa, że **pomijanie nieodpłatnej pracy opiekuńczej** przez ekonomię głównego nurtu nie tylko zaciemnia obraz gospodarki płynący z rachunku dochodu narodowego, ale także utrudnia zrozumienie niezadowolenia społecznego (s. 224–225).

Komlos bardzo krytycznie odnosi się do tzw. teorii skapywania (*trickle-down economics*). Wbrew jej założeniom cięcia podatkowe nie zwiększają inwestycji, ponieważ zamiast tworzyć miejsca pracy, najbogatsi wydają środki na konsumpcję ostentacyjną lub kampanie polityczne (s. 237). Podkreśla, że to **podatki** pozwalają społeczeństwu decydować, czy więcej wydać na konsumpcję luksusowych dóbr przez część społeczeństwa, czy zainwestować w zdrowie, kapitał ludzki lub infrastrukturę (s. 239).

Wyjaśnia, że **niestabilność finansowa** była wyłączona z modeli ekonomicznych (wykorzystywanych m.in. przez banki centralne) ze względu na dogmat teorii

rynku efektywnego i racjonalności inwestorów, które z założenia nie pozwalają na powstawanie baniek spekulacyjnych, kaskad informacyjnych, zachowań stadnych, sprzężeń zwrotnych i krachów na rynku (s. 269).

Komlos pokazuje także procesy, które doprowadziły do rosnącej popularności populizmu, omawia zjawiska uwypuklone przez pandemię COVID-19 i demaskuje ukryty rasizm ekonomii głównego nurtu.

Podsumowując, recenzowana książka jest napisana przystępnym językiem i zachęca do dyskusji na wielu płaszczyznach. Wśród słabych stron zarysowuje się czasem tendencja do wzmacniania siły przekazu kosztem rygoru, nie zawsze czytelne przejście od diagnozy problemu do jego rozwiązania (często kontrowersyjnego), a także pominięcie niektórych kwestii. Przykładowo, komentując nieskuteczność wprowadzenia ceł przez USA w 2018 r. dla poprawy deficytu handlowego, autor nie wspomina o monetarnej stronie tego zjawiska (por. dylemat Młynarskiego i Triffina). Nie odwołuje się też do interseksyjności, czyli zależności między różnymi wymiarami relacji społecznych, takimi jak np. płeć i rasa (McCall, 2005; Yuval-Davis, 2015; Kim, 2020), mimo że autor do nich nawiązuje. W argumentacji brakuje też odniesienia do rozprzestrzeniania się fałszywych komunikatów (*fake news*), często analizowanego w kontekście zjawisk politycznych (Allcott i Gentzkow, 2017; van der Linden i in., 2020).

Niezależnie od wspomnianych kontrowersji, recenzowaną książkę powinni przeczytać młodzi adepci ekonomii i innych nauk społecznych (najlepiej w zderzeniu z podręcznikami głównego nurtu), ponieważ lektura pozwala rozbudzić krytyczne myślenie. Sam autor zwraca uwagę na szkodliwość uproszczonych treści dydaktycznych, które stają się politycznymi sloganami (np. „wolny rynek jest efektywny” czy „obniżanie podatków tworzy miejsca pracy”) i przestrzega przed wolnorynkową indoktrynacją studentów (s. 12). Recenzowana książka jest także cenną propozycją dla starszych pokoleń ekonomistów, którzy nieustannie powinni kontestować przyjmowane przez siebie założenia, a także szerszego grona czytelników.

Bibliografia

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Kim, M. (2020). Intersectionality and Gendered Racism in the United States: A New Theoretical Framework. *Review of Radical Political Economics*, 52(4), 616–625. <https://doi.org/10.1177/0486613420926299>
- van der Linden, S., Panagopoulos, C., & Roozenbeek, J. (2020). You are fake news: Political bias in perceptions of fake news. *Media, Culture & Society*, 42(3), 460–470. <https://doi.org/10.1177/0163443720906992>
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771–1800. <https://doi.org/10.1086/426800>
- Mihályi, P., Szelényi, I. (2019). *Rent-Seekers, Profits, Wages and Inequality*. Palgrave Pivot, Cham.
- Włodarczyk, J. (2024). Information and income distribution: The perspective of information economics. W: D. R. Raban, J. Włodarczyk (red.), *The Elgar Companion to Information Economics* (s. 81–104). Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA. <https://doi.org/10.4337/9781802203967.00010>
- Yuval-Davis, N. (2015). Situated Intersectionality and Social Inequality. *Raisons politiques*, (58), 91–100. <https://doi.org/10.3917/rai.058.0091>